

lejrede de imponerende Grusmasser (se Figur 5), som nu graves ved Glatved Strand, væsentlig paa Grund af den store Mængde Kalksten, der findes i dem. Herfra løb den mod Nordvest, forbi Hallendrup, og derfra i en Bue mod Nordøst og Øst, forbi Grenaa og ud i Kattegattet. Senere da Isranden stod ved Grathjerg, forsvandt denne Flod, og Kolindsund Dalen dannede nu kun Afløb for de mindre Floder, der udsprang i de vestligere Dele af Isranden. Ved at de senere Flodløb har skaar sig Rrender ned i de tidligere dannede Dalsystemer, er der mange Steder i Djursland navnlig i den store Ryomgaard Dal fremkommet pragtfulde Terrassedannelser.

Ved en Betragtning af de almindelige Slutninger, der kan drages om den nævnte Israndslinies Forhold til andre lignende Dannelser her i Landet, kommer Forfatteren til det Resultat, at den Is, som har staaet ved den nævnte Linie, er den yngste, som har passeret denne Del af Jylland; sandsynligvis var paa det Tidspunkt Vendsyssel allerede isfrit, mens Øerne var dækkede af en sammenhængende Ismasse, der nærmedes af en Isstrøm gennem Østersøen. Mægtigheden af Isen over Østjylland kan ikke have været ret stor, hvad man kan se af, at den ved sin Fremrykning er blevet paaavirket i høj Grad af Højderne og Lavningerne i Terrænet. Isranden er dannet ved et særligt Fremstød af Isen og betegner ikke et Stilstandsstadium i dens almindelige Tilbagerykning; dog er den ikke ved noget meget langt Tidsrum skilt fra den Tid, da hele Østjylland dækkedes af Is, hvad man kan slutte af, at der endnu, da Isranden dannedes, fandtes betydelige „døde Ismasser“, Rester af den tidligere Nedisning, Vest for den. De mægtige Randmoræner paa Djursland og de vidtstrakte Smeltevandsdannelser baade der og i Gudena Dalen viser, at Isen i et anseligt Tidsrum maa have staaet ved den nævnte Linie, et Tidsrum, som dog end ikke tilnærmelsesvis lader sig nøjere bestemme.

Den geografiske Betydning af Israndslinien ligger først og sidst i, at den har dannet det tidligere omtalte Vandskel mellem Gudena Dalen og Kattegattet. Hvilken Forskel vilde det ikke have gjort paa Østjyllands Fysiognomi, hvis Gudena ikke havde eksisteret, men i dens Sted en Del mindre Vandløb til Kattegat, saaledes som Terrænets naturlige Fald nødvendigvis maatte betinge, hvis Isen ikke, inden den tog endelig Afsked med Jylland, ved en sidste Kraftanstrengelse havde naaet at sætte en Stopper for disse Aaløb.

O. B. Bøggild.

Bjørnbo og Petersen, *Anecdota cartographica septentrionalia*, Kbhvn. 1908.

Som omtalt i Geografisk Tidsskrift Bd. 17, 224 og 259, er der i den senere Tid udfoldet en stor Bestræbelse for at udbrede Kendskab til de ældre Tidens Rejser og Opdagelser, saaledes ved ogsaa at foranstalte nye Udgaver af gamle og sjældne Kort og Globes.

Danmark har nu for sit Vedkommende optaget den samme Opgave, og den er bleven løst ved de Herrer Underbibliotekarere ved det kongelige Bibliotek, Dr. phil. A. A. Bjørnbo og Carl S. Petersen, ved det af dem udgivne, ovenfor nævnte Værk, der indtager en særdeles fremragende Plads baade ved sit Indhold og sin elegante Udstyrelse, af hvilken F. Hendriksens Reproduktionsanstalt og Bianco Lunos Bogtrykkeri har megen Ære. Det maa fremdrages som særdeles paaskønnelsesværdigt, at det kongelige danske Videnskabernes Selskab har paataget sig den Bekostning, som Udgivelsen har foranlediget. Udgiverne har desuden til de forberedende Studier faaet Støtte baade af Carlsbergfondet og Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Endvidere har det kongelige danske Videnskabernes Selskab hædret Udgiverne ved at tildele dem sin Sølvmedaille.

Værket indeholder i Faksimile følgende Kort:

- 1) Udsnit af et anonymt katalansk Søkort fra det 14. Aarhundrede.
- 2) Henricus Marcellus Germanus' Kort over Norden, fra ca. 1490.
- 3) Henricus Marcellus Germanus' Kort over Skandinavien fra ca. 1490.
- 4) Udsnit af et anonymt Kort over Atlanterhavet fra ca. 1504.
- 5) Cornelis Anthonisz' Kort over Danmark og omliggende Lande, fra ca. 1550—1565.
- 6) Marcus Jorden, Kort over Slesvig og Holsten, 1559.
- 7) Anonymt Kort over den indre Østersø, 1550—1600.
- 8) Anonymt Kort over Nordfjord, 1594.
- 9) Anonym Kortskitse over Norges sydlige Vestkyst, 1586—1600.
- 10) Simon van Salinghen, Kort over det nordligste Evropa, 1601.
- 11) Joris Carolus, Kort over Island, Grønland og det nordøstlige Amerika, 1626.

Værket indeholder derhos en Indledning og en forklarende Beskrivelse, affattede paa Dansk og paa Engelsk.

Originalerne til Kortene findes i forskellige af Europas Biblioteker og Museer. Flere af dem er fundne der af Udgiverne eller fremdragne af deres tidligere Upaaagtethed ved hines ufortrødne Undersøgelser.

Reproduktionen har ofte frembudt betydelige Van-

skeligheder, især hvad der angik Stednavnene, saaledes at Udgiverne stundom har maattet ty til kunstigt at forstærke dem, dog kun, naar Læsningen var absolut sikker.

Det har ikke været Udgivernes Hensigt at give en samlet Fremstilling af Nordens Kartografihistorie, hvilken det maa være kommende Tider forbeholdt at give. De udtaler, at Værket ikke maa betragtes som en Bog eller et Atlas, men kun som en ren Material-samling og som en kronologisk ordnet Række kartografiske Kilder vedrørende Norden fra det 14. til det 17. Aarhundrede. De har medtaget uden Hensyn til Anskueliggørelse eller Belæring alle de endnu ikke offentliggjorte Nordens Kort, der bevislig besad en selvstændig Kildeværdi, og udelukket alle andre, hvor interessante og dekorative de end kunde være. De er standsede ved Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, ikke fordi mange Kort fra den efterfølgende Tid ikke ogsaa skulde fortjene at komme frem, men fordi Materialet fra den Tid vokser stærkt i Omfang, og den kartografiske Udvikling skifter Karakter, da det omtrent er fra det til Grænse valgte Tidspunkt, at de eksakte Observationer og den med dem i Forbindelse staaende eksakte Korttegning for Alvor begynder at vinde Herredømme i Norden.

Fremfor meget andet giver de gamle Kort en Fremstilling af Kulturen, for saa vidt den er paavirket af Kendskab til Jordens Overflade og den af samme betingede Udveksling af Produkter, der kunde være Genstand for Handelsomsætning, og af aandelige Interesser. Det er jo umiskendeligt for enhver, hvor meget Udviklingen af Færdselsvejene og Handelen har grebet ind i Menneskenes daglige Liv og Livsanskuelser.

Udgiverne har anskueliggjort dette, idet de udtaler, at ved Aar 1300 var de nordiske Riger kartografisk sete knap mere end et Par Navne og en Række Myter. Ved Aar 1650 var de allerede blevne til en kendt evropæisk Afkrog, som den kartografiske Videbegærlighed havde forladt for at stræbe videre mod det ubekendte Nord eller fordybe sig i det nye Land mod Vest. Island delte i det Hele Skæbne med de nordiske Riger, kun Grønland vedblev og er lige til nu vedbleven at holde den kartografiske Interesse fangen udenfor Fagmændenes Kres.

De fleste af Kortene frembyder megen Interesse. Vi skal her dog eksempelvis kun nævne det første Kort i Samlingen. Det er det eneste ikke hidtil offentliggjorte blandt de sydevropæiske Kompaskort, som medtager Norden. Det er, hvad Navnene angaar, særlig fremtrædende blandt de katalanske Kort, da det indeholder

Navne, som ikke forekommer paa de italienske, og Navnene er mindre fordærvede end paa hine. Nogle af Kortene har en særlig historisk Interesse. Kortet Nr. 9 har saaledes paa Bagsiden en Paaskrift med Tyge Brahes Haand og et Udkast til en Kvittering, udstedt 1586 af Biskoppen i Bergen til Lensmanden Hans Lindenov, og Kortet Nr. 8, der er et ganske enestaaende Specialkort med Enkeltheder langt ud over, hvad man baade før og en rum Tid efter kender fra Nordens Kartografihistorie, har ogsaa en Paaskrift af Tyge Brahe, hvad der taler for, at det er den Omstændighed, at Tyge Brahe var forlenet med Nordfjord 1589—96, der har bevirket, at Kortet er blevet til, og at det er et Vidnesbyrd om den Aand og Arbejdsiver, som Tyge Brahe forstod at vække hos sine samtidige¹⁾. Kortet Nr. 10 er Christian IV's kartografiske Indlæg i hans Strid med Sverig og Rusland om Besiddelsen af Finmarken og Kolahalvøen.

De Legender, som findes gengivne efter Kortet Nr. 1 og andre tilsvarende, har en vis Interesse ved deres kuriøse og naive Beskrivelser af de Lande m. v., som de angaar, og ved enkelte fabelagtige Angivelser, som vel den Gang almindeligt stod til troende, saaledes, at der i Oceanet fandtes Fisk saa store, at de Søfarende antog dem for Øer, naar Fiskene laa stille, gik i Land paa dem og gjorde Ild paa, indtil Fiskene paa Grund af Ilden mærkede deres Nærværelse og dukkede under.

Ved den store Flid og Omhu, som Udgiverne aabenbart har skænket Udarbejdelsen af deres Værk, kunde det ikke være andet, end at de har fuldstændiggjort Kortene ved Hjælp af Navnelister. Enhver, i hvis Lod det er faldet undertiden at skulle tolke de i ældre Skrifter og paa ældre Kort forekommende, som oftest indtil Ukendelighed fordrejede Stednavne, vil forstaa at skatte det store Arbejde, der saaledes er gjort. For dem, der er mindre kendt med de Vanskeligheder, Tolkningen kan afstedkomme, kan det tjene til Oplysning, at f. Eks. paa et af Kortene findes Vejle skrevet Uechelis, Eckernförde Igernesur og Roskilde Rascur. Udgiverne har ment, at Udarbejdelsen af disse Lister har paahvilet dem som en Pligt, idet den ad fotolitografisk Vej tilvejebragte Reproduktion af gamle, geografiske Kort kun fremtræder som en Halvbed og først bliver til et Hele ved Tolkningen af de ofte saa stærkt fordrejede Stednavne. De har derfor ikke sparet sig Møjen ved at fremstille de store Navnelister, der er optagne i Værket.

Emil Madsen.

¹⁾ Begge Kort findes nævnte blandt Tyge Brahes Haandskrifter i Wien og Prag i D. Samlinger I, IV, 259.